

Lyssnandets århundrade? Att lyssna på den talande boken

Kent Adelman

The purpose of this study is to contribute to the knowledge about the importance of listening in modern sound technology and the importance of tradition in reception analysis of literary conversations. The object of inquiry is *The poetics of the talking book*, a dissertation about how different groups of listeners understand the reception of audio books in literary conversations. The problem explored is: What is the significance of listening in this dissertation? This text analysis has two points of departure. The first point of departure concerns the language used in the dissertation. Results from the study show that the language used is mainly influenced by literary reception and reader response theory, and is therefore misleading to the reader when it comes to listening reception of the talking book. The second point of departure concerns the analytical conceptions used in the dissertation. Results from the study show that the conceptions used comes solely from literary reception and reader response theory, which means that the authors twelve references from listening reception and listening theory are never used in the analysis. The conclusion is that the dissertation seems to be a contradictory representation of a modern expression of audio books, listening research and sound technology and, at the same time, a traditional expression of the western tradition, dominating discourse and literature reception.

Keywords: listening, listening reception, audio book, literary conversation, talk in interaction, technology of sound

Kent Adelman, Ph.D., Senior Lecturer, School of Education, Malmö University

Kent.Adelmann@mah.se

Introduktion

I det moderna samhället medieras lyssnande via många olika ljudteknologier, och färdigheten att lyssna framstår därför som en allt viktigare kommunikativ kompetens. Internationellt är amerikansk forskning kring lyssnande etablerad sedan länge, medan lyssaspekten i Sverige hittills rönt ringa uppmärksamhet i såväl utbildningsdokument som undervisnings- och forskningssammanhang (Adelmann, 2002).¹

I centrum för den här artikeln står en finsk avhandling, *Den talande bokens poetik* (Knip-Häggqvist, 2010), som behandlar ljudboken som en didaktisk ingång för litteratursamtal med lässvaga elever. Min presentation och granskning av avhandlingen har det dubbla syftet att visa både lyssnandets betydelse för den moderna ljudteknologin och traditionens betydelse vid receptionsanalys av litteratursamtal. Och frågan är: Vilken betydelse har lyssnandet i denna avhandling?

Den följande texten består av fem delar enligt timglasmodellen. Eftersom lyssnarfältet inom svenskämnet är något av ”en nästan vit fläck på kartan” (Hultman 1996, s. 140-141) skissas först ett brett lyssperspektiv med den lyssnande människans väg till dagens ljudteknologi. Därefter avgränsas lyssnandets vida fält med en introduktion av den moderna ljudbokens framväxt. Sedan konkretiseras ljudboken med avhandlingen, som dels presenteras som en traditionell avhandling, dels analyseras ur ett lyssperspektiv.

Analysen av avhandlingen tar sin utgångspunkt i den spänning som uppstår mellan ett modernt teknologiskt medium som ljudboken och en traditionell, litteraturvetenskaplig receptionsanalys. Resultaten pekar på ett tydligt mönster när det gäller avhandlingens språk och analysbegrepp. Avslutningsvis förs en diskussion om lyssnandets plats och svaga ställning i svenskämnet och på lärarutbildningen, som en följd av den västerländska traditionen och dominerande skriftspråksdiskursen och med avhandlingen som ett talande exempel.

---

¹ I SAB:s ämnesordlista på Kungliga biblioteket ingår sedan 2004 ’lyssnande’, som har SAB-koden Doef och ligger under det internationella ämnesområdet ’listening’.
Se: <http://www.kb.se/katalogisering/Svenska-amnesord>.

Ljudteknologins genombrott

Människan är i grunden en social och lyssnande varelse – den lyssnande människan (Adelmann, 1998). Från tidernas begynnelse och under större delen av sin långa utveckling lyssnade hon till den sociala omgivningens ordlösa, ljudhärmande, ickeverbala och gestaltande språk. Med först den talspråkliga och sedan den skriftspråkliga utvecklingen har hon därefter fått lyssna till röster från såväl det talade och skrivna som det tryckta och elektroniska ordet. I ett långt tidsperspektiv har således människan lärt sig att lyssna till röster från det gestaltande språket, över talspråket och till skriftspråket (Adelmann, 1998; 2009).

I ett kortare tidsperspektiv antar man att svenska folket kunde läsa i begränsad utsträckning i slutet av 1600-talet och hade en utbredd skrivkunnighet mot slutet av 1800-talet (Dahlgren, Gustafsson, Mellgren & Olsson, 1995). Under 1800-talet försvann retoriken från skolschemat, men under 1900-talet fick muntligheten och samtalet en allt starkare ställning i den svenska skolan (Adelmann, 2002). Mot slutet av århundradet genomgick retoriken något av en renässans,² samtidigt som förmågan och färdigheten att lyssna betonades allt mer i skolans läroplan och kursplaner (a.a.).

Under det senaste århundradet har den mänskliga rösten medierats genom ett antal nya ljudteknologier, som telefon, fonograf, grammofon, mikrofon, högtalare, radio, television, skivspelare, bandspelare, video, tal- och ljudböcker samt artificiellt tal med hjälp av datorer (talsyntes). I vår samtid handlar det förstås minst lika mycket om mobiler, mp3-spelare, I-pods och internet. Den tekniska utvecklingen under 1900-talet har med andra ord gynnat lyssnandet och samtidigt förändrat vårt vardagliga lyssnande på olika sätt. Man kan säga att ljudteknologins genombrott under det förra århundradet skapar goda förutsättningar för lyssutveckling under det kommande.

Flera av dessa ljudteknologier fungerar också som ett lagringsmedium för rösten, som ett externt minne. Det betyder bl.a. att rösten kan frigöra sig från tid och rum, vilket tidigare bara var möjligt för den skrivna texten. Plötsligt kan vi när som helst plocka fram ett externt minne och höra en poet eller författare läsa sina egna texter, en politiker eller frihetshjälte hålla sitt tal och en artist eller rockstjärna framföra sin musik och sin sång. Våra inspelade röster kan alltså numera lagras och distribueras på ungefär samma sätt som

---

² Några svenska milstolpar: Kurt Johannesson blev svensk professor (numera emeritus) i retorik 1988, och Lennart Hellspongs handbok i praktisk retorik, *Konsten att tala*, publicerades 1992.

tryckta texter. Detta har förstås förändrat förutsättningarna för vårt lyssnande.

Men kanske är det framförallt i vårt vardagliga och intensiva umgänge med mobiler, musik och internet som vi ser den tydligaste tendensen till att lyssnandet erövrar nya språkliga domäner och att det muntliga språket är på stark frammarsch. På kort tid har datorerna utvecklats från att vara främst räknemaskiner och lagringsmedium för oändliga textmassor till att också bli ett effektivt redskap för (olika kombinationer av) bild och ljud, med foton, filmer, videoklipp, webbkamera samt ljud- och musikfiler av olika slag. Genom bärbara externa minnen som en laptop, en mp3-spelare eller en CD-spelare kan vi t.ex. ägna oss åt en föreläsning på nätet, lyssna på vår favoritmusik eller höra uppläsningen av en ny ljudbok närhelst det passar oss. Med hjälp av mobilen kan vi (om vi vill) dessutom vara tillgängliga och nå varandra i stort sett närsomhelst och varsomhelst i vår globala värld, både privat och yrkesmässigt. I det moderna elektroniska ljudlandskapet befinner sig den lyssnande människan numera ”stand by”.

I det följande ska jag avgränsa en del av denna ljudteknologiska utveckling genom att introducera framväxten av den moderna tal- och ljudboken.³

Tal- och ljudbokens framväxt

Den amerikanske uppfinnaren och industrimannen Thomas A. Edison (1847-1931) patenterade fonografen (grek. *phone*, ’röst’, ’ljud’, och *grapho*, ’skriva’) 1877. Den första ljudinspelningen var en lyrikskiva, där Edison själv håller en fyra minuter lång uppläsning av barndikten *Mary Had a Little Lamb*. ”Fonografen slog världen med häpnad”, står det i *Nationalencyklopedin* (1991, band 5, s. 265). Enligt Edison skulle hans ljudåtergivningsapparat vara till störst nytta för de synskadade, och på 20-talet började man bända talböcker för synskadade i USA och England. Med uppfinningen av magnetofonen i Tyskland på 30-talet tog produktionen och spridningen av talböcker fart på 50-talet. I Norden startade talboksproduktionen på rullband i mitten på 50-talet:

På 1960-talet utvecklades speciella bandspelare för blinda och på 1970-talet övergick man till talbok på kasset. I början av 1990-talet togs CD-romskivan i bruk som lagringsform för tal- och ljudböcker. I början av 2000-talet

---

³ Underlaget för denna sammanställning bygger till stor del på Nationalencyklopedin och Elizabet Knip-Häggqvists avhandling *Den talade bokens poetik* (2010).

frångick man magnetofonbanden i de flesta länder i världen över till förmån för den nya digitala tekniken i form av DAISY⁴ eller mp. (Knip-Häggqvist, 2010, s. 43)

Produktionen av talböcker styrs av lagen om upphovsrätt och användningen av talböcker begränsas till personer med någon form av läshandikapp. Talboken får inte säljas till privatpersoner utan lånas på speciella bibliotek, t.ex. det svenska Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB).⁵ Talboken (eng. *talking book*) är alltså en icke-kommersiell inläsning av en boktext för personer med läshandikapp, medan ljudboken (eng. *audio book*, ty. *Hörbuch*) är en kommersiell inläsning som får köpas, användas och lånas av vem som helst, men *inte* kopieras. Ljudboken kan förekomma i omarbetade och förkortade versioner med en mer eller mindre dramatiserad uppläsning. För att producera en ljudbok krävs upphovsmannens tillstånd och ljudboken ger royalty till såväl inläsaren som författaren och förlaget.⁶

I Sverige tog produktionen av ljudböcker fart med CD-skivan i början på 2000-talet.⁷ Med modern teknik kan man idag ladda ner ljudböcker direkt från nätet till sin dator, antingen från nätbokhandeln eller från E-lib.⁸ I det första fallet sparas ljudboken på den egna hårddisken, och i det andra fallet spelas ljudboken upp via internet i form av en strömmande ljudbok. Med E-lib sparas alltså ljudboksfilerna inte ner till någon hårddisk utan buffras, strömmas, allt eftersom de spelas upp.

En tredje teknik är att ladda ljudboken direkt i sin mp3-spelare eller mobiltelefon från en s.k. audiobox på de större varuhusens bokavdelningar. En fjärde möjlighet är att köpa ett förladdat minneskort, som säljs som en ljudbok under benämningen *Book2go*. Ljudboken är lagrad i mp3-format och minneskortet hanteras som ett vanligt USB-minne, så ljudboken kan enkelt överföras till datorn eller annan mediaspelare.

---

⁴ DAISY är en förkortning för Digitalt Audiobaserat Informationssystem (eng. Digital Audio-based Information System). DAISY-skivan kräver en särskild avspelningsapparat, men den kan spelas upp i PC:n med hjälp av ett avspelningsprogram som kan laddas ner gratis från Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB). DAISY-böcker, där filerna komprimerats till mp3-format, kan spelas upp i vanliga mp3-CD-spelare.

⁵ Se: <http://www.tpb.se>. TPB är sedan 1980 en statlig myndighet som lyder under Kulturdepartementet. Även Specialpedagogiska skolmyndigheten (se <http://www.spsm.se>) och Inläsningstjänst AB (se <http://www.inlasningstjanst.se>) har tillstånd att producera talböcker.

⁶ Iris, en intresseorganisation för de synskadade, gav ut den första kommersiella ljudboken i Sverige 1986: Hans Alfredsons *Lagens långa näsa*.

⁷ De största ljudboksförlagen heter Bonnier Audio, Earbooks, Norstedts, Piratförlaget och Storyside.

⁸ Se: <http://www.elib.se>.

Även utseendemässigt har ljudboksförpackningen moderniserats. Dels motsvarar den numera på ett tydligt sätt vad vi brukar kalla för en multimodal produkt och ingår därmed i vad vi kan se som ett utvidgat literacy-begrepp. Dels påminner förpackningen ofta om en helt vanlig bok, vilket gör den lätt att hantera i bokhandeln och lätt att placera i hemma i bokhyllan.

Marknadsundersökningar visar att de flesta ljudbokslyssnarna även i vanliga fall läser mycket skönlitteratur, d.v.s. konsumenterna är främst välutbildade kvinnor i medelåldern. Men numera riktar man sig även till en bredare publik med t.ex. ungdomar och bilburna män. Redan 2001 började Statoil lansera ljudboken och de andra bensinbolagen följde efter, en satsning som varit framgångsrik. På samma sätt har Svenska Transportarbetarförbundet sedan 2004 drivit kampanjen ”Väggkrogsbibliotek”, en form av arbetsplatsbibliotek som riktar sig till yrkesförarna längs vägarna.

De yngre ljudbokslyssnarna försöker man innehållsligt att locka till sig med hjälp av det som i skiv- och filmindustrin kallas för mervärde, d.v.s. extramaterial som författarintervjuer, arkivmaterial och liknande. Att man åtminstone i viss utsträckning lyckats nå ungdomarna, och kanske framförallt unga män, visar den illegala nerladdningen av ljudböcker i Sverige. När Ipred-lagen (Intellectual Property Rights Enforcement Directive) trädde i kraft i april 2009 begärde genast fem stora förlag att få ut namnet bakom en ip-adress. Den ip-adressen gick till en server som rymde en terabyte med ljudböcker, d.v.s. drygt 2 800 ljudböcker. Numera är 46 procent av ljudbokslyssnarna män.

På de stora ljudboksförlagens hemsidor (t.ex. *Bonnier Audio*, *Earbooks* m.fl.) marknadsförs ljudboken som en *aktivitet* som man gör medan man *samtidigt* gör något annat. Som ett sätt att använda den knappa tiden effektivt genom att göra flera saker samtidigt. Som en möjlighet att lyssna på en bok samtidigt som man reser till eller från jobbet, joggar eller rastar hunden, städar eller solbadar. Som ett uttryck för den moderna livsstilen.

En viktig och avgörande faktor för framgångsrik lansering och försäljning har också visat sig vara rösten hos den person som läser in ljudboken. För det är inte självklart att författaren själv kan läsa in sina verk på ett bra sätt, även om författaren Per-Olov Enquist prisbelönades 2009 för inläsningen av sin självbiografiska roman *Ett annat liv*. Det räcker inte heller med att vara känd, utan uppläsaren måste dessutom ha en röst som stämmer med innehållet och ha en god röstbehandling. Därför arrangerar de stora förlagen årligen och efter förebild från skiv- och filmindustrin olika former av galor med prisutdelningar. Ljudboksförlaget *Bonnier Audio* delar t.ex. varje år ut

priset ”Årets taltrast”, som röstas fram av Lyssnarklubbens medlemmar och som 2009 gick till skådespelaren Tomas Bolme.⁹ På samma sätt belönades under Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg 2010 författaren Jonas Jonasson och skådespelaren Björn Granath med Iris Ljudbokspris för romanen *Hundraåringen som klev ut genom fönstret och försvann*.¹⁰

Ljudböcker och digitala böcker säljs numera av bokklubbar, i bokhandeln, på pressbyråer, i kiosker, på bensinstationer och via internet.¹¹ Överallt lyssnas det på ljudböcker, i bilen, på bussen, på tåget och i tunnelbanan. I Sverige har ökningen av försäljningen varit markant, från ca 300 000 till över 1 miljon på fem år (2002-2008). Sedan 2004 har ljudboks-försäljningen ökat med 65 procent och mer än 2 miljoner svenskar har lyssnat på en ljudbok det senaste året. *Bonnier Audio* har idag ca 75 000 medlemmar och är den största distributören av ljudböcker i Sverige.

Den talande bokens poetik

Denna tysta revolution på ljudboksmarknaden har uppmärksammats i en doktorsavhandling vid Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi i Finland av Elizabet Knip-Häggqvist (2010) under rubriken *Den talande bokens poetik: En studie med fokus på olika unga vuxnas reception av tre fiktiva texter inlästa på band*. Hennes avhandling bjuder bl.a. på en spännande resa genom talbokens historia, och hon konstaterar att ”Sverige är i dag ett ledande land i hela världen när det gäller både talboks- och ljudboksområdet” (s. 254).

Elizabet Knip-Häggqvist är till yrket psykolog och ämneslärare. Hennes forskningsintresse är riktat mot ”unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning”¹² (s. 19) och deras läsning av fiktionslitteratur. Hon ser litteratursamtal som en didaktisk ingång till läsarnas/lyssnarnas meddiktande och konstaterar bl.a. att: ”När lässvaga elever läser genom att lyssna klarar de av svårare titlar än vad den egna läsförmågan medger, vilket ökar deras möjligheter att känna läsglädje och läslust.” (s. 24).

---

⁹ Se: www.lyssnarklubben.se.

¹⁰ Se: www.iris.se.

¹¹ Ljudböcker och digitala böcker definieras av Svenska förläggareföreningen (SvF) på följande sätt: Ljudböcker är verk återgivet som ljud. Fysiska ljudbärare t.ex. CD samt mp3-fil och andra digitala ljudbärare. Digitala böcker är verk återgivna som text och/eller bild i digital form. Böcker på CD/DVD och nedladdningsbara e-böcker (se: <http://forlaggare.se>).

¹² Enligt Knip-Häggqvist (2010, s. 32) brukar man traditionellt dela in utvecklingsstörda i tre olika nivåer, nämligen A-, B- och C-nivån, som då motsvarar grav, måttlig och lindrig utvecklingsstörning.

Syftet är att ”bidra till kunskapsutveckling om förståelsemönster i olika unga vuxnas reception av skönlitteratur, som de tar del av genom att lyssna på en talande bok” (s. 34). För att nå detta syfte genomför hon en receptionsanalys av litteratursamtal, där hon undersöker hur ”olika sätt att läsa in talbokstext påverkar två olika lyssnargrupperns förståelse av texten” (s. 34).

Det empiriska materialet består av intervjuer, utformade som litteratursamtal, med 32 unga vuxna (17-29 år), varav hälften med funktionsnedsättning (”undersökningsgruppen”) och hälften utan (”referensgruppen”). Båda grupperna har en jämn könsfördelning, och för båda grupperna handlar det om tre fiktiva texter inlästa på band. Således omfattar materialet sammanlagt 96 intervjuer, vilka genomfördes under ett års tid. Samtalen transkriberades och försågs vid behov ”med kommentarer om skratt, suckar, långa pauser, stamning eller andra upprepningar och omskrivningar”, skriver författaren (s. 117). De tre novellerna, inlästa i två olika versioner, varar mellan 9 och 15 minuter och har för unga vuxna existentiella teman som ensamhet¹³, tonårsfrigörelse¹⁴ och marginalisering¹⁵.

Den vetenskapsteoretiska utgångspunkten är hermeneutisk fenomenologi. Analysen genomförs med kvantitativa metoder som deskription av antalet ord vid återberättande och antalet korrekt besvarade kunskapsfrågor i jämförande grafer, samt kvalitativa metoder som berättelseanalys (med hänvisning till Labov 1972) och fenomenologisk meningskoncentrering (med hänvisning till Giorgi 1985). I den teoretiska ansatsen är reader response¹⁶ teorier framträdande och de litteraturteoretiker som återkommer i avhandlingen är Wolfgang Iser (1926-2007) med textens tomma rum, Judith Langer med föreställningsvärldar, och Louise Rosenblatt (1904-2002) med transaktion samt efferent och estetisk läsning. Analysen av det omfattande materialet avgränsar Knip-Häggqvist utifrån tre receptionsperspektiv, nämligen reception i efferent perspektiv,¹⁷ reception i estetiskt perspektiv¹⁸ och reception i metaperspektiv¹⁹.

När det gäller det efferenta perspektivet, som fokuserar på informanternas kunskap om textens konkreta innehåll, finner hon att: ”Alla informanter i

---

¹³ Johan Bargums novell Bonnie från 1994, med en röst (monolog) respektive två röster (dialog).

¹⁴ Novellen Chansen av Catharina Elgert-Hyvönen (1990), med inlevelsefull röst kontra neutral röst.

¹⁵ Rånet av Casper Almqvist (1996), med ljudeffekter (effektsatt) respektive utan ljudeffekter (naken).

¹⁶ Se t.ex. Smidt (1998) för en kortfattad introduktion om Reader-Response.

¹⁷ Forskningsfråga 1: Vilka mönster kan identifieras i lyssnarnas svar rörande berättelsestruktur och kognitivt innehåll i ett jämförande perspektiv, som omfattar olika inläsningar?

¹⁸ Forskningsfråga 2: Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos olika lyssnare?

¹⁹ Forskningsfråga 3: Vilka uppfattningar har lyssnarna om hur den talande boken skall låta?

referensgruppen har integrerat ett berättelseschema medan undersökningsgruppens informanter inte har gjort det” och ”undersökningsgruppen har genomgående färre antal korrekta svar på kunskapsfrågorna jämfört med referensgruppen” (s. 142). En konklusion blir därför att undersökningsgruppen hade behövt mer stöd för sitt återberättande när de läser med öronen, t.ex. strukturerade och direkta frågor.

För de olika inläsningsversionerna konstaterar hon bl.a. att ”den effekt-satta versionen mätt i antal ord vid återberättande har fungerat bättre för referensgruppen (medeltal 37,1 mot 22,1 för den nakna versionen), medan den nakna versionen har fungerat betydligt bättre, mätt i antal ord, för undersökningsgruppen (25,3 mot 7,0)” (s. 142). Eller annorlunda uttryckt: ”Ijudefekterna stör klart koncentration och minne hos undersökningsgruppen” (s. 138).

Det estetiska perspektivet, som är tyngdpunkten i avhandlingen, mynnar ut i 24 meningsförtätade narrativa konstruktioner.²⁰ Vid genomgången av analysmaterialet visar det sig att ”kvinnors och mäns tolkningar pekar på olika mönster” (s. 146). Här finns alltså även ett tydligt genusperspektiv. Tolkningmönstret för novellen *Bonnie* visar exempelvis att: ”Den kvinnliga informanten tolkar på ett stereotypt ’kvinnligt sätt’, dvs. fokuserar på känslor och relationer” medan den manliga informantens tolkningar är ”mera analytiska och objektiva, ’typiskt manliga.’” (s. 173).

”Ett tydligt tolkningsmönster för undersökningsgruppen som helhet är att den egna förståelsehorisonten, det egna levda livet och också den egna kulturen som förståndshandikappad slår stark igenom som förklaringsmodeller”, sammanfattar hon (s. 175). Undersökningsgruppens informanter menar hon därför tolkar utifrån en diskurs som hon kallar för ”livsvärldsdiskurs”. Referensgruppens tolkningsmönster utgår istället från ”en estetisk diskurs”, där hon menar att ”färdigheten att distansera sig från fiktionen har avgörande betydelse” (s. 214). En konklusion för den tolkande läsningen blir därför att undersökningsgruppen ”verkar behöva en tydligare guidning genom litteratursamtalet” (s. 249) med hjälp av bl.a. fokuserade frågor.

Även formens betydelse för receptionen visar på tydliga mönster för de olika inläsningsversionerna. Monologversionen tycks t.ex. fungera bättre än dialogversionen (*Bonnie*) för informanterna när det gäller att vara fokuserade och koncentrerade. Såväl dialogversionen som den neutrala versionen

---

²⁰ Se bilaga 3a-d i Knip-Häggqvist (2010).

(*Chansen*) och den effektsatta versionen (*Rånet*) tycks störa informanternas koncentrationsförmåga. Sammanfattningsvis:

En naken uppläsning utan ljudeffekter låter lyssnarna gå in i föreställningsvärldarna och göra egna upptäckter och tolkningar bättre än en effektsatt inläsning. En inlevelsefull inläsning ger lyssnarna möjlighet att göra djupa tolkningar, som rör vid existentiella frågeställningar. En neutral och oengagerad inläsning gör lyssnarna trötta och omotiverade att arbeta med djupare tolkningsarbete (s. 214).

Det tredje perspektivet, metaperspektivet, har rubriken ”Så ska den talanden boken låta!” och analyseras liksom det förra perspektivet med hjälp av meningskoncentrering.²¹ Även här finns ett intressant genusperspektiv:

De kvinnliga informanterna ur referensgruppen tyckte bäst om kvinnorösten, medan männen ur referensgruppen föredrog mansrösten. De manliga informanterna ur referensgruppen tyckte om ljudeffekterna och tyckte att det nästan var som att se på film medan de kvinnliga informanterna tyckte att ljudeffekterna var för påträngande och störde det egna inre bildskapandet för mycket. (s. 250)

En konklusion om inläsningens form blir att ”samtliga informanter föredrog en avskalad men engagerad inläsning” (s. 251). För ”den talande boken skall inte störa för det egna inre bildskapandet utan fungera som när man läser själv”, konstaterar hon (s. 264). Talböcker för personer med läshandikapp behöver alltså inte ”skilja sig så mycket från talböcker för den övriga befolkningen vad inläsningsstilen beträffar” (s. 262).

Genom att undersöka ur de tre receptionsperspektiven menar författaren att hon också besvarar sin fjärde forskningsfråga: Vilka meningserbjudanden kan synliggöras genom litteratursamtal? Informanterna har nämligen fått visa sin läskompetens i efferent läsning, estetisk läsning och kritisk läsning (kring inläsningens form, d.v.s. det s.k. metaperspektivet). Hela avhandlingen sammanfattas på ett överskådligt sätt i en modell, som hon kallar för ”Att öppna föreställningsvärldar – ett förslag till en poetisk didaktik”, den talande bokens poetik (s. 244). Ett viktigt men enligt författaren överraskande resultat är ”hur betydelsefullt ett fokuserat litteratursamtal är” (s. 263).

Knip-Häggqvists (2010) avhandling visar på ett förtjänstfullt sätt att tal- och ljudboken har en hittills föga utnyttjad potential att utveckla lässvaga individers läskompetens och lust att läsa. Hennes avhandling ger som helhet ett gott intryck vad gäller vetenskaplighet, språklig klarhet och samhälllig forskningsrelevans. Avhandlingens emancipatoriska drag är tilltalande och

---

²¹ Se bilaga 4a-e i Knip-Häggqvist (2010).

studiens utformning är en ovanligt spännande och intressant kombination av ljudbok, målgrupp och reception.

Analys med lyssperspektiv på reception

Här skulle berättelsen kunna ha varit slut. Bakgrunden om ljudteknologins genombrott och avgränsningen med tal- och ljudbokens framväxt skulle kunna ha fungerat som enbart en introduktion till presentationen av en aktuell avhandling. Men *Den talande bokens poetik* (Knip-Häggqvist, 2010) används här också som en konkretisering av ett motsägelsefullt tidsuttryck. Som framgår av underrubriken handlar den här texten även om ”Att lyssna på den talande boken”. Här antyds alltså ett lyssperspektiv på talspråket, nämligen att *lyssna* på den *talande* boken. Vi ska därför återvända till avhandlingen, men den här gången för att undersöka om den handlar om talspråk eller skriftspråk, talspråksreception eller skriftspråksreception, lyssnande eller läsande.²² Eller kanske om bådadera.

Den föregående redogörelsen för avhandlingen visar att viktiga begrepp och formuleringar är exempelvis reception, fiktiva texter inlästa på band, fiktionslitteratur, litteratursamtal, meddiktande, läsa genom att lyssna, skönlitteratur, reader response teorier, litteraturteoretiker, läsa med öronen, förståelsehorisont, den tolkande läsningen, meningserbjudanden, läskompetens, samt föreställningsvärldar. Vidare nämns namn på litteraturforskare som Iser, Langer och Rosenblatt. Allt detta signalerar för läsaren av texten att avhandlingen handlar om läsning, litteratursamtal och litteraturreception. Och det gör den naturligtvis också. Men läsaren kan med utgångspunkt i dessa formuleringar lätt tro att avhandlingen handlar *enbart* om läsning. Och så är det ju inte alls. I själva verket handlar avhandlingen i stor utsträckning om lyssnande. Denna språkliga kluvenhet mellan modersmålsämnets båda

---

²² För en traditionell beskrivning av språkets olika aspekter eller aktiviteter se Teleman (1991, s. 11) eller Otnes (1999), och för en alternativ språkmodell se Adelman (2002, s. 266; 2009, s. 52). För andra modeller se Clark och Meredith (1972, s. 9, 47) samt Lundsteen (1979, s. 5). För talspråkets del finns inom svensk modersmålsforskning traditionellt en tyngdpunkt på talaspekten, t.ex. den s.k. Linköpingsskolan med namn som Viveka Adelswärd, Jens Allwood, Jan Anward och Per Linell. För att få en tyngdpunkt på lyssaspekten får vi i regel gå utomlands till namn som t.ex. Brownell, Lundsteen, Spearritt och Wolvin (Se även: www.listen.org).

receptionsdiscipliner Läsning och Lyssna uppfattar jag som ett genomgående drag i avhandlingen, vilket jag ska exemplifiera i det följande.²³

Redan avhandlingens titel, *Den talande bokens poetik*, berättar för oss att vi här har att göra med talspråksreception snarare än litteraturreception. Fast arbetets underrubrik, med ”reception av tre fiktiva texter inlästa på band”, leder tankarna till läsning snarare än lyssnande. I Abstrakt finns ord och uttryck som ”reception av skönlitteratur” och ”litteratursamtal”, vilka pekar på läsningens och litteraturens betydelse, men det finns inga motsvarande ord eller uttryck för lyssnandets och talspråkets betydelse. Här saknas exempelvis det internationella begreppet ’listening’ (LCSH) och det på svenska motsvarande ämnesordet ’lyssnande’. Detta är petitesseer i det stora hela kan tyckas, men ger ändå en antydning om problematiken.

I den löpande texten kan uttryck som ”läsa genom att lyssna till inläst text” (s. 20), ”läser genom att lyssna” (s. 24, 39) eller ”den tolkande läsning- en” (s. 249, 256, 263), samt metaforer som läsa med öronen (s. 51, 67, 68, 77, 101, 240, 248, 250, 255, 261) ge intryck av att det handlar endast om *läsning*.²⁴ Men avhandlingen handlar till stor del om *lyssning*. Avhandlingens informanter ”läser” genom att lyssna till en inläst text, och man brukar ibland säga att de ”läser med öronen”. Men man kan också säga att de upplever en skriven text genom att lyssna till en uppläsning. En mer korrekt beskrivning vore kanske att de avlyssnar en förberedd högläsning eller uppläsning. De läser med andra ord inte alls. De läser faktiskt inte. De lyssnar. Och det är inte samma sak.

Det talas också om ”litteratursamtalets möjligheter att utveckla läskompetens hos informanterna” (s. 93), vilket ingen lär förneka. Men en fråga som man då kan ställa sig är om inte litteratursamtalet i allmänhet, d.v.s. som samtal, och samtal om förberedd högläsning eller uppläsning i synnerhet, d.v.s. som talspråksreception, har potentiella möjligheter att utveckla även lysskompetens hos deltagarna. Eller med andra ord: Det som gäller om litteratursamtalets möjligheter att utveckla *läskompetensen* gäller rimligen i motsvarande grad även för *lysskompetensen*. Men av någon anledning diskuteras sällan eller aldrig utvecklingen av lysskompetensen i samband med litteratursamtal. Man frågar sig varför.

---

²³ ”Den moderna forskningen kring språkets båda receptionsdiscipliner, läsande och lyssnande, började ungefär samtidigt; I.A. Richards’ litteraturvetenskapliga undersökningar på 1920-talet av engelska studenters diktkommentarer och litterära upplevelse, samt Paul T. Rankins språkvetenskapliga doktorsavhandling från 1926.” (Adelmann 2002, s. 63)

²⁴ Se även modellen för den talande bokens poetik (2010, s. 244).

Från den klassiska litteraturforskaren Rosenblatt har vi bl.a. begreppsparen estetisk och efferent läsning, där den estiska läsningen är en mer personlig läsning, kognitivt och känslomässigt, medan efferent läsning är mer informationsorienterad. Det efferenta perspektivet i avhandlingsmaterialet ”påminner om ett traditionellt läsförståelsetest” (s. 121), påpekar författaren. Och så är det säkert. Det påminner om de traditionella innehållsfrågor som brukar ställas när vi har läst igenom en text. Det känner vi alla igen. Men den här gången är det inget traditionellt läsförståelsetest, utan det bara påminner om det. För det handlar inte om *läsförståelse*, utan om *hörförståelse*, och det är inte ett *läsförståelsetest*, utan en form av *lyssförståelsetest*. Men av någon anledning tycks det ligga närmare till hands att *jämföra* med ett läsförståelsetest än att säga att det *är* ett lyssförståelsetest. Man frågar sig varför.

I en annan hänvisning till Rosenblatt sägs det att hon ”menar att läskompetens omfattar förmågan att läsa bortom, under, mellan raderna” (s. 144). Och det har hon förstås alldeles rätt i. När vi läser skönlitterära texter är vi ofta minst lika intresserade av det som *inte* står i texten, av det som bara antyds i texten och av det som vi kan uppfatta som textens metabudskap. Fast i det här sammanhanget har vi just konstaterat (se ovan) att det snarare handlar om lysskompetens än läskompetens. Som lyssnare uppmärksammar vi språkliga nyanser och tonfall, pauser och tystnader, antydningar och tveksamheter. Då gäller det förstås inte för lyssnaren att kunna *läsa* mellan raderna, utan i första hand att kunna *lyssna* ”mellan raderna”.²⁵

Avslutningsvis beskrivs informanternas förståelsemönster bl.a. med uttryck som att de ”skriver vidare på texten” eller ”skriver om texten” (s. 166, 171, 175, 183, 186, 187, 188, 192, 196, 214), vilket de naturligtvis endast gör i en metaforisk betydelse. Istället handlar det reellt om att återberätta, parafasera, omformulera och muntligt bygga vidare på de avlyssnade berättelserna på olika sätt. De skriver med andra ord inte alls. De skriver faktiskt inte. De talar och samtalar om de hörda eller avlyssnade texterna. Och det är något helt annat.

I alla dessa exempel ser vi alltså hur den språkliga dräkten ger läsaren intrycket att det i huvudsak handlar om skriftspråk och litteraturreception medan avhandlingen i stor utsträckning handlar om talspråk och talspraksrecep-

---

²⁵ Uttrycket lyssna ”mellan raderna” används här för att det är ett etablerat uttryck som gör det lätt för läsaren att förstå vad som menas. Men jag vill påpeka att metaforen är mindre lyckad för talspråket, eftersom det då inte handlar om skrivna rader utan om att lyssna till det levande yttrandet (Bakhtin, 1999). Det handlar alltså snarare om att lyssna in det utsagda i yttrandet, att lyssna mellan orden.

tion. Dessa språkliga glidningar kan ses som en följd av att de analysbegrepp som används i avhandlingen i huvudsak är hämtade från litteraturvetenskap. Litteraturreceptionen har som bekant en lång och dominerande tradition, inte minst med reader response teori, där avhandlingen som nämnts lutar sig mot kända litteraturforskare som Iser, Langer och Rosenblatt.

Men *all* reception är inte litteraturreception eller läsarorienterad. I den här avhandlingen är perspektivet snarare lyssnarorienterat och handlar om informanternas reception av de fiktiva och upplästa texterna, som en didaktisk ingång till skönlitteraturen. Eller som författaren skriver: ”lyssnarnas reception av talbokstext är det fokuserade undersökningsobjektet” (s. 67). *Den talande bokens poetik* handlar därför enligt min mening inte om reception i största allmänhet, inte heller enbart om litteraturreception, utan som jag ser det i stor utsträckning om talspråksreception,²⁶ först har de 32 informanterna lyssnat på tre berättelser på band, och sedan har författaren lyssnat på 96 bandade samtalsintervjuer med dessa informanter. Eller som författaren sammanfattar beteckningen ”Den talande boken”: ”Man tar till sig bokens innehåll via auditiv representation, via sitt hörselsinne.” (s. 39).

Till den här avhandlingens förtjänster hör emellertid också att författaren har en teorigenomgång som bl.a. omfattar såväl litteratur som språk, d.v.s. både litteraturreception och talspråksreception.²⁷ I referenslistan finns inte mindre än tolv källor från lysslitteraturen som kan sägas vara mer eller mindre intressanta för den som vill anlägga ett lyssperspektiv på materialet.²⁸ Här nämns t.ex. Adelmann (2002, 2009), Johnson (1993) och Wolvin och Coakley (1996). Men varken begreppet ’rapporterat lyssnande’ (Adelmann),²⁹ ”inner speech” (Johnson)³⁰ eller olika sätt att lyssna (Wolvin & Coakley)³¹ tas upp till behandling som tänkbara analysbegrepp för lysreception av materialet. Författaren visar exempelvis att *olika sätt att läsa* påverkar lyssnarens förståelse av texten. Därför hade det varit intressant och rimligt att utifrån Wolvin och Coakley (1996) också få veta hur *olika sätt att lyssna* påverkar lyssnarens förståelse av texten. Men detta blir tyvärr inte synliggjort i analysen.

---

²⁶ Se t.ex. forskningsfråga 1-3 (samt 2010, s. 36), som alla utgår från lyssnaren.

²⁷ Enligt min erfarenhet är detta ovanligt i svenska avhandlingar om litteratursamtal

²⁸ Dessutom nämns i den löpande texten (Knip-Häggqvist, 2010, s. 68) men saknas bland referenserna Purdy, Michael & Borisoff, Deborah (Eds.). (1997). *Listening in Everyday Life: A Personal and Professional Approach* (2nd ed.). Lanham, MD: University Press of America.

²⁹ Läs om begreppet ’rapporterat lyssnande’ i Adelmann (2002; 2009, s. 178).

³⁰ Läs om inre tal i Adelmann (2009, s. 133).

³¹ Läs om sex olika sätt att lyssna i Adelmann (2009, s. 155-174).

Vidare nämns t.ex. Spearritt (1962), som visar att läsprocessen och lyssnandeprocessen *inte* är identiska processer, Welvert (1984), som betonar talspråkets betydelse för förståelsen ända upp i tonåren, och Brownell (1996),³² som presenterar en modell av lyssprocessen. Knip-Häggqvist (2010) konstaterar exempelvis att s.k. lässvaga elever genom att lyssna klarar av ”svårare titlar än vad den egna läsförmågan medger” (s. 24). Dessa tre lyssreferenser skulle på olika sätt kunna medverka till att förklara den stora skillnaden mellan att *läsa* en bok och att *höra* en bok, kanske särskilt om man tillhör gruppen ”unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning” (s. 19). Men dessvärre får ingen av lyssreferenserna någon betydelse för analysen.

Författaren till avhandlingen om litteratursamtal anstränger sig således för att inte reducera språket till litteratur, åtminstone inte i teorigenomgången. För vid en analys blir det uppenbart att det händer något med både innehållet och tolkningen när den ursprungliga litterära texten byter medium från skriftspråk till talspråk. Enkelt uttryckt kan man säga att det relativt informationsfattiga skriftspråket lämnar ett stort utrymme för läsaren av själv tolka texten, medan talspråket med sitt informationsöverflöd, den s.k. redundansen, mycket tydligt avgränsar och begränsar lyssnarens tolkningsmöjligheter. Självklara delar av ett levande yttrande, som betonade och obetonade stavelser, satsmelodi, röstkvalitet, röstomfång och taltempo, underlättar och hjälper lyssnaren att tolka och förstå. Författaren har visserligen i sina transkriptioner tagit med ”kommentarer om skratt, suckar, långa pauser, stamning eller andra upprepningar och omskrivningar” (s. 117), men detta tycks inte få någon uttryckt och avgörande betydelse för analysen.

Den som lyssnar på en uppläst text, t.ex. via en ljudbok, får alltid en tolkad version av uppläsaren: ”En inläst text är redan tolkad av uppläsaren och speciellt informanterna ur referensgruppen tyckte att tolkningen styr för mycket”, konstaterar författaren (s. 213). Men detta problematiserar inte författaren utifrån ett lyssperspektiv. I den hörda versionen ger uppläsaren lyssnaren både stöd och styrning när det gäller tolkningen. Här får alltså en s.k. icke-läsande ungdom eller vuxen stöd och styrning i sin talspråksreception. Förmodligen är just detta lyssstöd en del av förklaringen till att undersökningsgruppen kan klara av ”svårare titlar än vad den egna läsförmågan medger” (s. 24), medan referensgruppen inte på samma sätt behöver stöd och därför tenderar att uppfatta det mer som ovälkommen styrning av tolkningen.

---

³² Läs om lyssprocessen i Adelmann (2002, s. 72-77).

Inte heller problematiseras det faktum att man kan fråga sig om inte olika versioner av samma tal- eller ljudbok i själva verket är olika berättelser.³³

En återkommande slutsats i avhandlingen, till sist, är undersökningsgruppens behov av ”stöd för sitt återberättande” (det efferenta perspektivet, s. 246) och ”en tydligare guidning genom litteratursamtalet” (det estetiska perspektivet, s. 249). Författaren konstaterar också vikten av ”ett fokuserat litteratursamtal” (s. 263). Här nämns t.ex. direkta, strukturerade och fokuserade frågor som en väg att gå. På samma sätt som de s.k. icke-läsande behöver och får ett stöd genom att lyssna till ljudbokens tolkning av texten, på samma sätt behöver de sannolikt också ett stöd som lyssnare i litteratursamtalet. Detta stöd i samtalet skulle de kunna få genom att informanterna lyssnas in av intervjuaren med exempelvis förståelselyssning och empatisk lyssning (Wolvin & Coakley 1996). Men någon sådan diskussion utifrån lysslitteraturen för inte författaren.

När det gäller avhandlingens analys har jag sammanfattningsvis visat hur avhandlingen utifrån den redovisade lysslitteraturen hade kunnat ge exempel på hur olika sätt att lyssna påverkar lyssnarens förståelse av den upplästa texten, förklara den stora skillnaden mellan att läsa en bok och att höra en bok, diskutera redundansens betydelse, problematisera konsekvenserna av ljudboken (eller högläsningen) som en redan tolkade version, samt ge exempel på hur olika sätt att lyssna påverkar lyssnarens förståelse av litteratursamtalet. I dessa fem exempel ser vi hur talspråksreception kan komplettera den traditionella litteraturreceptionen, inte bara när det handlar om ljudböcker, utan i princip vid varje litteratursamtal. Här finns alltså exempel på ett antal värdefulla iakttagelser, som får betydelse för förståelsen men som inte tas tillvara i analysen.

Så vad är det då jag vill säga med min punktvisa granskning av en aktuell avhandling ur ett lyssperspektiv? Jo, att här har vi för ovanlighetens skull en avhandling med en ambitiös teorigenomgång av lysslitteratur, men tyvärr används ingen av dessa lyssreferenser i analysen. Istället genomsyras beskrivningarna av en litteraturvetenskaplig språkdräkt och analysen av litteraturvetenskapliga begrepp. Det didaktiska lyssnandet tilldelas således ingen större betydelse för eller framträdande plats i denna avhandling, mer än som bakgrund i teoridelen och oanvända möjligheter i analysdelen.

---

³³ Här blir parallellerna mellan uppläsarens roll i den talande boken och regissörens roll inom filmen tydliga; i båda fallen handlar det om att den ursprungliga litterära texten och skriftspråket byter medium till talspråk respektive gestaltande språk.

Avhandlingens undersökningsobjekt är lyssreception (s. 67) och den talande boken handlar om att "[m]an tar till sig bokens innehåll via auditiv representation" (s. 39), men ingetdera dominerar eller får ett ordentligt genomslag i texten. Istället beskrivs *en* språklig aktivitet, lyssnande, *enbart* med en *annan* språklig aktivitet, läsande. Detta kan enligt min mening visserligen vara relevant, men det är knappast fullt korrekt och det är absolut en språklig reduktion.

Jag har i min granskning av *Den talande bokens poetik* lyft fram två principiella och kritiska synpunkter; den ena handlar om språket och frånvaron av receptionsdisciplinen Lyssna medan den andra gäller den ensidiga användningen av litteraturvetenskapliga analysbegrepp. Men ingendera av dessa båda påpekanden får skymma det faktum att detta är en innehållsligt mycket läsvärd, angelägen och gedigen avhandling. Författaren visar prov på metodisk bredd och medvetenhet, god analysförmåga av ett omfattande empiriskt material, samt vetenskapligt engagemang för en utsatt samhällsgrupp på ett ljudteknologiskt expanderande fält.

Avslutande reflektioner

På en övergripande och samhällelig nivå har jag, med ljudboken som exempel, å ena sidan försökt visa att ljudteknologin överbryggar en del av de tidigare skillnaderna mellan skrift- och talspråk, att lyssnandet erövrar nya språkliga domäner, att reception av språk handlar även om lyssnande, och att det muntliga språket är på stark frammarsch. Vi kan inte bara tala om en sekundär talspråkighet (Ong, 1996), utan vi kan också tala om den lyssnande människan "stand by".

Å andra sidan tycks det i Sverige inte finnas några samhälleliga institutioner, forskningsämnen, organisationer eller traditioner som uttryckligen värnar, stärker och utvecklar det svenska språket ur ett lyss(nar)perspektiv. Detta förhållande är inte unikt för vårt land. Enligt filosofen och psykologen Gemma Corradi Fiumara (1990) möter vi genom hela den västerländska traditionens historia ett kunskapssystem som tenderar att ignorera lyssprocessen. Den franske filosofen Roland Barthes (1991, s. 43) uttrycker det så här: "lyssnandet har ingen specifik plats i det förflutnas encyklopedier, det finns ingen erkänd disciplin". Lyssnandets ställning i det västerländska samhället är alltså av tradition svag.

I vårt samhälle är lyssnande följaktligen ännu inte någon allmänt accepterad och respekterad receptionsdisciplin, fullt jämförbar med läsande och

litteraturreception. Inom den svenska skol- och universitetsvärlden finns som stöd för dagens svensklärare och lärarstuderande i ämnet Svenska (i stort sett) ingen västerländsk lysstradition, ingen svensk skoltradition för lyssaspekten, ingen svensk lyssforskning, ingen svensk lysslitteratur, inga lyssbegrepp och inga explicita kursplanemål eller betygskriterier för aspekten Lyssna i ämnena Svenska och Svenska som andraspråk (Adelmann, 2002, 2009a, 2009b, 2010).³⁴

Här uppstår således något av ett vakuum mellan den västerländska traditionen (Barthes 1991; Fiumara 1990) och den framväxande muntligheten, mellan lyssnandets didaktiska icke-existens (Adelmann, 2002) och det ljudteknologiska genombrottet. Ett rimligt och långsiktigt mål för forskningsämnet svenska med didaktisk inriktning (SMDI) borde därför vara att fylla detta tomrum med att uppmärksamma, etablera och erkänna ämnesaspekten Lyssna, som receptionsdisciplin och språkligt redskap, jämbördig med aspekterna Tala-Läsa-Skriva. Jag menar alltså att det i första hand är inom svenskämnet som vi ska verka för att värna, stärka och utveckla det svenska språket även ur ett lyssperspektiv. För vem gör det annars?³⁵

Konsekvensen av det traditionella kunskapssystemet (Corradi Fiumara, 1990) vid våra universitet och högskolor är emellertid att våra studenter ofta möter ett mer eller mindre reducerat svenskämne i sin lärarutbildning. Reduktionen handlar i det här fallet om att stora delar av talspråket förbigås med tystnad när det gäller att lära sig något *om* talspråket. När det däremot gäller att lära sig något *genom* talspråket är lyssnande den dominerande aktiviteten i undervisningen och upptar i genomsnitt ungefär halva tiden (Adelmann, 2002, 2009).

Trots att klassrummet och skolundervisningen på fältet genomsyras av talspråk så är enligt min erfarenhet skriftspråket den helt dominerande diskursen i svenskundervisningen på lärarutbildningen. Talspråket är liksom bara vägen dit. Trots att studenternas empiriinsamling från fältet ofta handlar om observationer och intervjuer, d.v.s. om talspråk, så är materialet vanligen reducerat till skriftspråk i en traditionell rapport eller uppsats på lärarutbildningen. Klassrummets eller undersökningens litteratursamtal reduceras till *enbart* litteratur. Som om det inte händer något, med både innehållet och tolkningen, när den ursprungliga muntligheten byter medium från talspråk

---

³⁴ I den nya läroplanen, *Lgr 11*, heter dock det andra av svenskämnets fem huvudområden i det centrala innehållet "Tala, lyssna och samtala", och kunskapskraven omfattar även talspråket, om än i mycket mindre utsträckning än för skriftspråket.

³⁵ Ett möjligt svar på den frågan är den dialogiska retoriken (Hellspång, 1992).

till skriftspråk. Trots att den moderna ljudteknologin kan lagra samtalet ”på en medföljande dvd, där den löpande och analyserande texten hänvisar till motsvarande scen eller talspråksinteraktion” (Adelmann, 2009a, s. 228), så försvinner liksom talspråket på vägen.

Då är det kanske utifrån den redovisade och etablerade västerländska traditionen inte så konstigt om det kommer en avhandling som visserligen handlar om lyssreception av upplästa berättelser men som beskrivs som traditionell litteraturreception av skönlitterära texter. Då är det kanske fullt naturligt att berätta om hur det är att *lyssna* på den *talande* boken som *om* du hade läst en skriven text. Då är det kanske för den traditionelle läsaren rentav så självklart att en automatiserad och rutiniserad verksamhet som läsning lätt reducerar *all* form av reception till just läsande.

Min granskning av en avhandling om unga vuxnas reception av skönlitteratur genom ljudboken visar på ett tydligt mönster när det gäller både språk och analysbegrepp. Trots att Knip-Häggqvist (2010) deklarerar att undersökningsobjektet är ”lyssnarnas reception” (s. 67) av ljudboken, försvinner talspråkets alla möjligheter med frånvaron av receptionsdisciplinen *Lyssna* i en litteraturvetenskaplig språkdräkt. Trots att författaren redovisar tolv olika lyssreferenser i teoridelen så används endast traditionell litteraturreception i analysdelen. Ljudteknologins genombrott, ljudbokens lyssmediering och den framväxande lyssforskningens resultat används aldrig som resurser i analysen. Därmed får det didaktiska lyssnandet en mycket begränsad betydelse för denna avhandling. Enkelt uttryckt kan man säga att ljudboken reduceras till en skönlitterär text, litteratursamtalet reduceras till litteratur, och receptionsanalysen reduceras till litteraturreception. Detta antyder, menar jag, en reducerande språksyn, där språkets olika aspekter eller aktiviteter inte beaktas och utnyttjas i dialogiseringen på lika villkor i förhållande till stoffinnehållet (Adelmann, 2002, s. 265-269).

Den analyserade avhandlingens språkliga och begreppsliga kluvenhet mellan modersmålsämnets båda receptionsdiscipliner *Läsa* och *Lyssna* uppfattar jag således som ett uttryck för den västerländska traditionen och den dominerande skriftspråksdiskursen i modersmålsämnet. Genom att undersöka olika lyssgruppers reception av en ljudbok är *Den talande bokens poetik* (Knip-Häggqvist, 2010) å ena sidan ett modernt uttryck för den ljudteknologiska utvecklingen, som ger oss nya didaktiska ingångar och pedagogiska möjligheter. Här har internationell lyssforskning och modern lysslitteratur sin givna plats med avhandlingens alla referenser till lyssreception. Men genom att i analysen av det muntliga materialet reducera receptionen till

enbart litteraturreception, blir avhandlingen å den andra sidan ett traditionellt uttryck för den dominerande och skriftspråksorienterade diskursen. Avhandlingen är således både modern, med lyssnandets betydelse och den teknologiska ljudboken, och traditionell, med reader response och litteraturreception, eller med andra ord; ett motsägelsefullt uttryck för vår tid.

Tills vidare får alltså den ljudteknologiska utvecklingen och receptionsdisciplinen Lyssna ge sig för den traditionella litteraturvetenskapen och receptionsdisciplinen Läsa. Så ser den akademiska verkligheten vanligen ut på lärarutbildningen i ämnet Svenska. Lyssnandets ställning i det svenska vetenskapssamhället är (tills vidare) svag (Adelmann, 2002), för att inte säga obefintlig, och den skriftspråkliga traditionens makt är stark, för att inte säga hegemonisk.

Men som vi vet är detta inte hela verkligheten. Den kommunicerande och lärande människan kan beskrivas som en i grunden också social och lyssnande varelse (Adelmann, 2002). I lyssnandets århundrade och med ljudteknologins genombrott utmanas därmed den dominerande skriftspråksdiskursen av såväl talspråket som det gestaltande språket. I denna diskursernas kamp skulle alternativet till den redovisade och reducerande språksynen enklast kunna beskrivas som en icke-reducerande språksyn, där språkets alla aspekter beaktas och utnyttjas på lika villkor (Adelmann, 2009, s. 51-55).

Referenser

- Adelmann, Kent (1998). Nedslag i lyssnandets historia. Kent Adelmann, Anna-Lena Göransson, Göte Rudvall & Anna Maria Ursing (Red.), *Tors bok: Svenska med didaktisk inriktning* (s. 13–34). Malmö: Institutionen för ämnesmetodik och ämnesteorier samt Regionalt utvecklingscentrum, Lärarhögskolan i Malmö.
- Adelmann, Kent (2002). *Att lyssna till röster: Ett vidgat lyssnandebegrepp i ett didaktiskt perspektiv*. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola.
- Adelmann, Kent (2009a). *Konsten att lyssna: Didaktiskt lyssnande i skola och utbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Adelmann, Kent (2009b). Lyssnandets betydelse för muntligheten: En introduktion till konsten att lyssna. Anne Palmér & Eva Östlund-Stjärnegårdh (Red.), *Sjätte nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning: Muntlighetens möjligheter – retorik, berättande, samtal* (s. 15-24). Uppsala 27-28 november 2008. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola.

- Adelmann, Kent (2010). Lyssnandets funktionella alfabet: En introduktion till lyssningens ABC. Kent Adelmann (Red.), *Sjunde nationella konferensen i svenska med didaktisk inriktning: Att bygga broar – kulturella, språkliga och mediala möten* (s. 15-24). Malmö 18-20 november 2009. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola.
- Bakhtin, Mikhail ([1986], 1999). *Speech Genres and Other Late Essays*. Translated by Vern. W. McGee. Edited by Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin, TX: University of Texas Press.
- Barthes, Roland (1991). Lyssna. *Kris* (s. 38-43).43-44.
- Branschstatistik* 2009, Svenska Förläggareföreningen. Hämtad 14 oktober, 2010, från <http://forlaggare.se>
- Brownell, Judi (1996). *Listening. Attitudes, Principles, and Skills*. Boston: Allyn and Bacon.
- Clark, Milton L. & Meredith, Stephen G. (1972). Teaching to listen. *Quarterly Review of Australian Education*, 5 (4).
- Corradi Fiumara, Gemma (1990). *The other side of language: A philosophy of listening*. New York: Routledge.
- Dahlgren, Gösta, Gustafsson, Karin, Mellgren, Elisabeth & Olsson, Lars-Erik (1995). *Barn upptäcker skriftspråket*. Stockholm: Liber Utbildning AB.
- Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshemmet, Lgr 11. Hämtad 9 mars, 2011, från www.skolverket.se
- Hellspong, Lennart (1992a). *Konsten att tala: Handbok i praktisk retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hellspong, Lennart (1992b). *Konsten att tala: Övningsbok i praktisk retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hultman, Tor G. (1996). Forskarutbildning i svenska med didaktisk inriktning – inte bara ämnesdidaktik. *Utbildning och demokrati*, 5 (3), s. 135-142.
- International Listening Association (ILA). Från www.listen.org
- Johnson, Jack J. (1993). Functions and Processes of Inner Speech in Listening. Andrew D. Wolvin & Carolyn Gwynn Coakley (Eds.), *Perspectives on Listening* (s. 170-184). Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.
- Knip-Häggqvist, Elizabet (2010). *Den talade bokens poetik: En studie med fokus på olika unga vuxnas reception av tre fiktiva texter inlästa på band*. Åbo: Åbo Akademis förlag, Finland.
- Kursplaner och betygskriterier* (2000). Svenska, Grundskolan, Skolverket. Hämtad 14 oktober, 2010, från www.skolverket.se .

- Lundsteen, Sara W. (1979). *Listening: Its Impact on Reading and the Other Language Arts*. Urbana, Ill.: ERIC Clearinghouse on Reading and Communication Skills and the National Council of Teachers of English (NCTE).
- Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94, 2006. Hämtad 14 oktober, 2010, från www.skolverket.se
- Nationalencyklopedin* (1989-1996). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Ong, Walter J. (1996). *Muntlig och skriftlig kultur: Teknologiseringen av ordet*. Göteborg: Bokförlaget Anthropos.
- Otnes, Hildegunn (1999). Lytting – en av de 'fire store' i norskfaget. Astrid Roe & Frøydis Hertzberg (Red.), *Muntlig norsk*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Rankin, Paul T. (1926). *The Measurement of the Ability to Understand Spoken Language*. Ann Arbor, Michigan, USA: University of Michigan.
- Smidt, Jon ([1989], 1998). *Seks lesere på skole: Hva de søkte, hva de fant: En studie av litteraturarbeid i den videregående skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Spearritt, Donald (1962). *Listening comprehension – A Factorial Analysis*. Melbourne, Australien: Australian Council for Educational Research.
- Teleman, Ulf (1991). Vad kan man när man kan skriva?. Gun Malmgren & Carin Sandqvist (Red.), *Skrivpedagogik* (s. 11-26). Lund: Studentlitteratur.
- Welwert, Claes (1984). *Läsa eller lyssna? Redovisning av jämförande undersökningar gjorda åren 1890 – 1980 rörande inläring vid auditiv och visuell presentation samt ett försök till utvärdering av resultaten*. Doktorsavhandling. Malmö: LiberFörlag/Gleerup.
- Wolvin, Andrew D. & Coakley, Carolyn Gwynn ([1982], 1996). *Listening* (5th ed.). Boston, MA: McGraw-Hill.